

VÅRT BEHOV AV STIG DAGERMAN KAN ALDRIG ÖVERSKATTAS

Man kan som författare förhålla sig till sanningen på flera sätt. Man kan skriva för att undersöka sanningen. Man kan skriva för att kungöra sanningen. Man kan skriva för att komma runt sanningen. Och man kan ljuga, det vill säga hitta på.

Romanförfattaren hittar på. Diplomaten brukar skriva sig runt sanningen. Vi lämnar dem. Återstår undersökningen och kungörelsen.

Den som kungör sanningen har redan vid start förstått vad det handlar om.

Undersökningen är så att säga avklarad. Frågorna har ställts, svaren finns redan, författarens uppdrag består i att på bästa sätt förmedla budskapet till läsaren. I pamfletten, debattboken, väckelseskriften finns inget att upptäcka, inget att pröva, en hel läsekrets att vinna. Åsikten står i centrum, avklarad och självklar och av sådan vikt att sanningen ibland måste maka på sig. Det är boken som väckarklocka, skriften som samhällsomstörtare. Lars Janssons *Mångkultur eller välfärd* "bevisade" för femton år sedan att invandringen fört Sverige till ruinens brant och att det nu var svenskarna som diskriminerades och den var en starkt bidragande orsak till Sverigedemokraternas första parlamentariska framgångar. (Få debattböcker har under de senaste tjugo åren haft så stort politiskt inflytande; ändå så lite omdebatterad.)

Man kan ta mer rumsrena exempel, några böcker som vunnit ära och berömmelse.

I Mattias Gardells *Islamofobi* blir Haj Amin al-Husseini, stormuftin i Jerusalem – som under andra världskriget värvade muslimer till SS och sände från Berlin – till en Morfar Ginko som bara råkade träffa Hitler en gång. I Magnus Lintons *Knark. En svensk historia* förvandlas Nils Bejerot, i mina ögon en hjälte, till en Herman Lundborg som leder en konspiration mot svenska folket. I Fatima Bremmers *Ett jävla solsken*, som visserligen är en biografi men där författarens förälskelse i objektet ställer till det, upptäcker Ester Blenda Nordström det undersökande reportaget i Sverige; kanske hon också upptäcker den moderna svenska barnboken.

När frågorna redan besvarats, åsikten är stark som vigvatten, eftersom ärendet är gott, författarens uppdrag heroiskt, riskerar författaren att bortse från sådant som stör helheten, det vill säga budskapet. Därför diskuterar Gardell inte antisemitismen

i den muslimska världen, i stället hånar de som fört den på tal. Därför har jag hos Linton inte kunnat hitta något resonemang kring den märkliga omständigheten att narkotikadödligheten i Sverige inte drar iväg 1986 eller 1996 utan 2006. Bremmer hoppar över de reportagets pionjärer som fanns före Ester Blenda Nordström, i Sverige, gömmer dessutom Margaretha Ståhls gedigna doktorsavhandling *Signaturen Bansai* bland fotnötterna. Ärendet kan visst vara viktigt – islamofobi eller narkotikadödlighet eller kvinnliga pionjärer – men författarens självpåtagna uppdrag skymmer sikten för läsaren.

Själv försöker jag skriva för att upptäcka sanningen. Jag skriver inte reportage, jag upptäcker reportaget – för att travestera Pentti Saarikoski. Verkligheten är inte en och odelbar, för varje uppfattning finns en motsatt, gårdagens vinnare blir dagens förlorare. Att försöka sätta ord på iakttagelser, tvingas att formulera erfarenheter, också andras, gör sikten klarare, tydliggör tanken. Reporterns osäkerhet inför uppdraget, nervositeten och kanske till och med rädslan under det, blir rätt hanterad en tillgång. Ta Stig Dagermans *Tysk höst*. Den kom första gången 1947 och har sedan dess tryckts i ytterligare sju upplagor, översatts till femton språk sist jag räknade. Alltså skriven för över sjuttio år sedan, i en speciell historisk situation som snabbt kom att förändras, har ganska litet att göra med dagens politiska situation – och ändå så levande! Den mest tidsbundna av hans böcker har visat sig vara hans kanske mest tidlösa. Jag har själv använt *Tysk höst* upprepade gånger i en författarklass bestående av tjugo- till trettiofemåringar, alltid en succé. De gillar den, den inspirerar dem. Vad är hemligheten?

Dagermans stil betyder mycket – saklig ändå känslig, sparsmakad ändå fullödig, dröjande ändå drivande – men den stilen finns också i andra av hans böcker, som enligt mitt förmenande inte håller på samma sätt. Tonläget hos Dagerman är lätt att känna igen, men det gör vi också i flera av hans noveller. Hans litterära teknik är imponerande, ta till exempel hans sätt att hantera kontraster: redan på de två första sidorna vänder han och vrider på orden "betydelselös" och "betydelsefull", "trots" och "på grund av", "uttala" och "icke uttala", "förhatlig" och "välkommen", "misstro" och "misströstan" och så fortsätter han. Han vandrar genom Tysklands ruiner med en kvinna, författarens ciceron, en glödande anti-fascist som passiviserats

och nu tillhör "Tysklands vackraste ruiner". Hans upprepningar är aldrig tröttsamma, tvärtom. Han fogar ihop händelser så att gränserna för vad som är sakprosa tänjs till bristningsgränsen. Hans metaforer är aldrig slitna. För alla som vill lära sig skrivkonst är *Tysk höst* ett universitet.

Ändå ligger, menar jag, hemligheten med den någon annanstans: i Stig Dagermans förhållningssätt, hans inställning till uppdraget han får av Expressen hösten 1946: åk till Tyskland, skriv såsom du själv uppfattar det, lämna mellan sex och tio artiklar, här är förskottet (som var rejält tilltaget). Efter två månader på resande fot kommer han hem med en överraskning, han kommer hem med en berättelse om förlorarna. Vinnarna fyller vanligtvis spalterna, vinnarna skrev de andra reportrarna om; Stig Dagerman intresserar sig för dem som ingen längre vill veta av och vill man veta av dem är det för att håna dem. Han går ännu längre än så: han lider med dem "därför", som han skriver, "att det förskyllda lidandet är lika tungt att bära som det oförskyllda, det känns lika mycket i magen, i bröstet och fötterna". Stig Dagerman visar ett oerhört mod, få förunnat, genom att göra så här. Dessutom: vi är ju alla förlorare, till sist, kanske vi därför kan känna igenom oss i en berättelse som hans, även om omständigheterna är annorlunda.

Ändå har författaren ingen mission, inget ärende som pockar på. Det är ingen debattbok han skrivit. Han vill helt enkelt veta hur det är. Han tar reda på det. Han skriver i brev hem att varit ledsen i Hamburg, ensam i Berlin, frusen i Hannover, rädd i Dresden, trött i Köln ... Han ser ruiner vart än han ser. Han kliver ner i de vattenfyllda källarna där barnen hostar vuxet och tuberkulöst, några frusna potatisar kokar i en gryta, det är kallt och rökigt och blött, och vi är därnere med honom, bilderna han förmedlar stannar kvar i minnet genom sin detaljriktighet. Varje påstående understöds i sak. Varje allmänt resonemang blir konkretiserat. Och Stig Dagerman är sällan enkel.

Han sitter på rättegångar mot nazismens hantlangare, som "med sällsam skärpa ger en bild av tillståndet under Hitlertiden", men han förmedlar allteftersom scener som verkar rätt hopplösa, rätt korkade, en komedi. Bayern var Hitlers utgångspunkt, bayrarna skickar tillbaka alla evakuerade till deras hemstäder, bayrarna känner ingen samhörighet med resten av Tyskland, ändå - påpekar Dagerman - förekom ett

inte obetydligt passivt motstånd mot nazismen just här. Tyskarna tycks ingenting lärt av kriget, de säger att det var bättre förr, och världen förfäras; Dagerman: "i själva verket är det utpressning att analysera den hungriges politiska inställning utan att samtidigt analysera hungern."

Alltså: Överraska läsarna. Ge plats åt förlorarna. Titta dig omkring, lyssna. Förenkla inte.

Anders Sundelin

Dagens Nyheter 17 februari 2019

Texten är baserad på ett tal som hölls under ett symposium om sakprosa och kunskapsförmedling i Uppsala den 8 januari 2019: "Vem ansvarar för det offentliga samtalet?"